

ВИЩА ШКОЛА

УДК 378.091.33–027.22:17.022.1

О.В. АНТОНОВСЬКИЙ

ПЕДАГОГІЧНІ ЗНАННЯ СТУДЕНТІВ – ОСНОВА РОЗВИТКУ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ПРОЦЕСІ ПРОХОДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

У статті подано аналітичний матеріал, який розкриває оновлення педагогічної освіти студентів у зв'язку з переходом на нову модель і новий навчальний план, що стратегічно зумовлює цілеспрямоване підвищення наукоємності у викладанні педагогічних дисциплін, введення нових базових курсів та спецкурсів, розширення діапазону теоретико-експериментальної діяльності, а також на нову концепцію організації педагогічної практики студентів.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, педагогічна практика, педагогічна генеалогія, функції знань, аксіологічні знання, метапізнавальні навички.

Мета статті – розглянути аналітичний матеріал, який розкриває оновлення педагогічної освіти студентів Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького у зв'язку з переходом факультетів на нову модель і новий навчальний план, перетворення кафедри педагогіки в кафедру університетського типу, що стратегічно зумовлює цілеспрямоване підвищення наукоємності у викладанні педагогічних дисциплін, введення нових базових курсів “Філософія та історія освіти”, “Педагогічні теорії і системи”, розширення кола спецкурсів, діапазону теоретико-експериментальної діяльності, а також упровадження вищої нової концепції організації педагогічної практики студентів. У концепцію педпрактики закладена основна лінія – максимальне наближення студента до інноваційної діяльності шкільного вчителя. Забезпечення свободи вибору студентом його індивідуальної програми педпрактики і рефлексії, самореалізації дало змогу визначити в ході дослідження істинність розвитку ціннісних орієнтацій.

С. Карпенчук [4], розглядаючи дидактичні основи відбору цінностей у базовий зміст освіти, виокремлює низку параметрів, що забезпечують адекватність ситуації, яка склалась у суспільстві, ціннісній сфері та парадигмі освіти. Оскільки в освіті здійснюються спроби поставити особистість у центр навчального процесу, вихідними положеннями для відбору цінностей у базовий зміст освіти виступають такі: загальнолюдський характер цінностей, їх гуманістична спрямованість, тобто розгляд цінності людської особистості, її свободи людського життя як вершини системи цінностей.

Поряд із загальними положеннями вчені (І. Авдєєва, Л. Афанасьєва, І. Володарська, В. Волкова, І. Зязюн, С. Карпенчук, І. Лернер, В. Молодиченко, З. Павлютенкова та ін.) підкреслюють, що важливим підґрунтям для відбору цінностей у базовий зміст освіти є орієнтація системи цінностей на

самореалізацію особистості, розкриття її індивідуальності. Поширення цих цінностей на різні навчальні предмети дає нам право стверджувати, що ціннісний зміст базової педагогічної освіти посилюється значущістю перспективи – позиції майбутнього вчителя в трансляції знань про світ, в обміні цінностями в процесі навчання. В ціннісній системі особистості виділяється ядро, обмежене коло досить стійких ціннісних відношень, які мають життєво важливе, визначальне значення. Є також периферія, яка більш розпливчаста, має цінності меншої міри загальності. Периферія слугує ціннісним резервом, звідки в разі необхідності черпаються цінності, що входять до ядра [3]. Обмежена в навчальному плані кількість годин на педагогічні дисципліни створює майже не вирішувану суперечність між реальним станом речей і зростаючим обсягом нової інформації, що зумовлено відкритістю сучасної науки для раніше закритих і навіть заборонених технологій, концепцій, ідей західного та вітчизняного людинознавства, оновлених, збагачених педагогічним знанням за рахунок взаємозв'язку з такими галузями, як філософія, психологія, соціологія, а також появи нових технологій, авторських програм і методик, що йдуть від практики до науки, від інноватики до аксіології.

Процес збагачення сучасної педагогічної науки інноваційними реаліями практики, поряд з інтенсивними пошуками вчених (С. Архангельський, Т. Бельчева, М. Воровка, В. Горшкова, М. Елькін, В. Єжеленко, С. Ізбаш, І. Колесникова, А. Найн, М. Окса, В. Павленко, Є. Павлютенков, Н. Радіонова, С. Расчотіна, В. Риндак, Н. Сєдова, Є. Титова, А. Трянціна, Н. Яковлєва та ін.), зумовлює гостру необхідність читання спецкурсів з актуальних проблем школи і педагогіки, що синтезують та інтегрують набуті педагогічні знання студентів і одночасно сприяють розкриттю сучасних проблем перед виходом студентів у самостійну практику роботи в школі. Наш експеримент показав, що саме перед виходом на державні іспити, перед вибором випускної роботи студент є глибоко мотивованим суб'єктом пізнання. Студент-випускник відчуває певне хвилювання перед майбутнім, одночасно усвідомлює потребу в підготовці до іспиту, у нього є яскраве емоційне прагнення гідно закінчити останній етап навчання у виші. Одним з можливих варіантів усунення суперечності між об'єктивним і суб'єктивним, актуальним і потенційним є спеціальний курс аксіологічно відібраних знань, який би інформував про педагогічні інновації на фоні реставрації базисного ядра (понять, ідей, закономірностей) педагогічної науки, традиційного фундаменту знань. Розвиток ціннісного ставлення до пізнання цієї галузі педагогіки виявляється ситуативно можливим і необхідним також тому, що студент відчуває потребу в самореалізації на рівні відстроченого самоаналізу своєї діяльності на педпрактиці. Постійний дефіцит часу на аналіз уроків, рефлексію у відеотренінгу, на обмін думками, обговорення питань у період педпрактики (а часто і відсутність належного місця для проведення ґрунтовної праці такого плану) викликають дискомфорт, незадоволеність студента від того, що його “не дослухали”, він “не договорив”, “не висловився”.

Спецкурс, який читається після практики, також може стати один із засобів зняття незадоволеності, суперечності між прагненням майбутнього вчителя до самореалізації на вербальному рівні та відсутністю зовнішніх умов. Відповідно, спецкурс “Аксіологічна інноватика” поєднує в собі можливість вирішення двох завдань: 1) поповнення недостатніх (і набуття нових необхідних) знань; 2) створення умов розвитку здібності до рефлексії. Успішна реалізація цих завдань дає можливість розвитку аксіологічного потенціалу особистості майбутнього вчителя, набуття орієнтації в сучасній педагогічній практиці, тобто в поєднанні знань про світ педагогічних реальностей зі знаннями про свою педагогічну діяльність народжується нова особистісна якість – орієнтування в майбутній професійній діяльності. Слід підкреслити, що в педагогічних дослідженнях, присвячених розвитку потенціалу вчителя (творчого, науково-дослідницького, педагогічного), значно більше уваги приділено моменту розкриття потенціалу, розвитку здібностей педагога, тоді як цей процес двобічний: передбачає не тільки розкриття, а й нагромадження. Саме процес нагромадження знань, критичної маси вражень дуже важливий у студентські роки, коли він чутливо збігається з віковими особливостями становлення особистості педагога.

Діалектика взаємопереходу актуального і потенційного в розвитку аксіологічного потенціалу майбутнього вчителя безпосередньо залежить від ступеня інформованості, від фундаменту педагогічних знань і від рівня розвитку ціннісного ставлення до них. До тематичного плану спецкурсу включено десять тем:

1. Педагогічна аксіологія. Предмет і метод педагогічної аксіології.
2. Нові ціннісні утворення.
3. Взаємозв'язок аксіології та інноватики в єдиному освітньому просторі Мелітопольщини.
4. Гуманістична парадигма педагогіки нового часу.
5. Категорія “розвиток” у педагогіці. Розвивальне навчання як еволюція поглядів і методика.
6. Ідея вільного виховання в історії та теорії педагогіки.
7. Відродження принципів природодоцільності та культуродоцільності.
8. Альтернативні моделі школи.
9. Інноваційні технології освіти.
10. Творчість педагога як фактор самореалізації.

Теоретична база спецкурсу дала змогу організовувати обговорення, дискусії, перейти до інноваційної практики в роботі школи. Вибираючи певну галузь діяльності, людина вибирає цінності, з нею пов'язані, до того ж зміна діяльності викликає необхідність відмовитись від попередніх цінностей і знайти нові. Все це наводить нас на думку, що ведучи мову про відбір цінностей, ми в жодному разі не повинні прагнути сформулювати ціннісну систему особистості повністю, а допомогти вибрати орієнтири, які входять до ядра ціннісної системи. Виходячи з наведених вище міркувань, ми розробили спецкурс “Аксіологія педагогічної інноватики”, орієн-

туючись на обмеження кола педагогічних знань, намітивши при цьому такі дидактичні основи:

- включені в базовий зміст педагогічної освіти цінності відображали як традиційні, так і нові цінності освіти, адекватні загальнолюдським цінностям культури;
- цінності – ідеї гуманістично орієнтовані, тобто в центрі всієї ціннісної системи знаходиться цінність людського життя кожної окремої людини, унікальність кожної особистості;
- позначені в спецкурсі теми, відображені цінності повинні сприяти самореалізації особистості як педагога, так і учня;
- цінності, які включені в спецкурс як провідні ідеї, знаходяться в центрі цінностей системи педагогічної науки;
- у спецкурс включений матеріал, який розкриває багатоманітність аксіологічних ідей, примножуючи варіативність дерева цілей, відображених у базовому змісті освіти.

Сучасна педагогіка прагне обґрунтувати перебудову системи освіти з позицій гуманізму. Однак це зовсім не означає повну відмову від базових історико-педагогічних реалій. Теоретичними основами сучасної педагогіки є такі принципові положення:

- єдність системи “суспільство – людина”;
- людина – головна, вища цінність сучасної освітньої парадигми;
- зміна “індустріальної” парадигми на гуманістичну зумовлює появу нових цінностей освіти.

Студент озброєний педагогічними знаннями, усвідомлює закономірності розвитку освітньої системи, орієнтується не лише в історико-педагогічних теоріях і системах, а і в сучасних інноваційних напрямках навчання та виховання. Формування і розвиток педагогічних знань студентів – складний процес, який забезпечується взаємодією дисциплін психолого-педагогічного циклу і суспільних наук. Формування педагогічних знань студентів є складовою діяльності вишівської системи навчання. Для оновлення змісту базової педагогічної освіти вишу важливі спецкурси, спецсемінари як з основ педагогічної генеалогії (вчення про проходження педагогічних знань), так і з нових цінностей освіти. Педагогічна генеалогія є тим фундаментом, на якому базується нова педагогіка як система знань про виховання людини. Вона включає в себе як частини, генеалогію педагогічних систем, генеалогію педагогічних дефініцій [5, с. 16–17].

На основі класифікацій Є. Бойко, Т. Ільїної, Б. Коротяєва, М. Махмутова, Н. Михайлової, А. Сохор виділено такі види знань, що відрізняються за своїми функціями: основні педагогічні поняття і терміни, факти, закони, теорії, ідеї, оцінні знання [4, с. 149]. Терміни і поняття слугують для позначення певного виду об’єкта або сукупності педагогічних знань. Це сама мова, в якій перетворюються педагогічні знання і за допомогою якої оформлюється думка. Педагогічні знання про факти є базою, основою всіх інших знань, оскільки вони відображають реальну дійсність. Без знань фактів неможливе усвідомлення теорій, законів, що відображають дійсні

зв'язки між фактами. Теорії охоплюють значну сукупність фактів і законів, що їх пов'язують, вносять системність в уявлення особистості, дають змогу підводити під загальне поняття відповідний клас конкретних явищ. Методологічні знання вміщують знання про шляхи, процес та історію пізнання, про конкретні методи науки, про різні способи діяльності. Цей вид знань розкриває способи діяльності за допомогою раніше засвоєних знань і полегшує пізнання способів застосування педагогічних знань. Оцінні знання характеризують норми ціннісного ставлення до тих чи інших об'єктів, важливі для формування ціннісного ставлення, системи ціннісних орієнтацій особистості.

У різних видах діяльності виявляються і закріплюються певні функції знань. Ю. Болотін характеризує на їх основі безперервність та етапність розвитку знань і переконань. Учений виокремлює такі функції знань:

- інформативна (евристична), яка формує й активізує вміння студента орієнтуватися у великому потоці різноманітної інформації, відбирати знайому, нову значущу і другорядну;

- оцінна, завдяки якій студент дає оцінку подіям, вчинкам, обґрунтовує свою точку зору відносно явищ, відносин, відстоює свою думку в ході вироблення колективних рішень;

- коректувальна (регулювальна), оволодіваючи якою студент у процесі діяльності піднімається на вищий рівень свого розвитку, тому що інформація, емоційні ставлення до еталонів і зразків співвідносяться з особистістю й у випадку виникнення конфлікту, незадоволеності таким порівнянням приводить до рішення змінити свою поведінку або, навпаки, при задоволенні – закріпити такий варіант дій;

- спонукальна (мотиваційна) функція знань, поява якої свідчить про вихід студента на високий рівень його розвитку – принциповий, усвідомлений, рівень поєднання знань і мотивів, тобто досягнення вищої кульмінаційної точки в розвитку знань – переконань [2, с. 124–130].

В. Бойко, досліджуючи критерії та рівні становлення переконань особистості, подає їх типологію та функції:

- мотиваційну, пов'язану з поясненням причин діяльності особистості, її ставлення і поведінки;

- виховну, підпорядковану впливу особи на особу з метою зміни позицій останньої, корекції її відносин, формуванню визначальних якостей;

- пізнавальну, яка чітко прослідковується під час аналізу процесу пізнання, вибору методологічних принципів пізнання, формування настанови на пізнавальну діяльність;

- орієнтувальну, яка пов'язана із формуванням мети діяльності, вибором методів і засобів її досягнення;

- регулятивну, котра виявляється в корекції поведінки і відносин, у виборі відповідних цінностей, способів діяльності для досягнення цілей розвитку особистості;

- інтегративну функцію, що включає встановлення зв'язку між елементами спрямованості особистості, які виявляються в єдності

об'єктивного і суб'єктивного, знань, поглядів, ідеалів, принципів, відносин і дій;

– критерійно-оцінну, пов'язану з аналізом результатів діяльності, відносин і ціннісних орієнтацій [1].

Аксіологічні знання – той важливий базис, фундаментальна основа розвитку ціннісного ставлення студентів, без якого неможливий процес формування наукових переконань педагога, освоєння сучасним вчителем широкого інформаційного потоку, особистісної орієнтації в інноваціях. Своєрідність аксіологічних орієнтацій (а в майбутньому – вищої стадії розвитку своєрідних переконань у галузі теорії педагогіки) полягає в їх прямій залежності від наявності наукових системних знань. Однак дослідження низки вчених (В. Гриньова, С. Карпенчук, І. Лернер, В. Лозова, Л. Нечипоренко, М. Сметанський, І. Федоренко, Г. Щукіна та ін.) свідчить, що не завжди знання перетворюються в переконання. Однак процес розвитку і формування знань може включати в себе вироблення ціннісного ставлення до них. Знання є однією з основних підструктур особистості. У процесі формування знань здійснюється розвиток особистості. Підвищити результативність цього процесу можна акцентуючи увагу під час здобуття освіти на системі цінностей. Таким чином, з одного боку, набуття знань сприяє виробленню ціннісного ставлення, а з іншого – формування знань пов'язане із системою цінностей.

Оскільки процес пізнання завжди спрямований не лише на набуття і поглиблення знань особистістю, а і на їх осмислення й вироблення особистісного ставлення до знань, які здобуваються, і самого процесу пізнання, нам необхідно було забезпечити не тільки ступінь інформованості студентів, а й наслідувати ідеї, з якими виступають теоретики навчання: найбільш важливий компонент учіння – набуття вмінь навчатись, а найважливіше знання – самопізнання. Найбільш ефективний шлях навчання в продуктивній навчальній праці вони вбачають у виробленні так званого “метакогнітивного”, або “рефлексивного” мислення, що дає змогу аналізувати власні дії та їх результати. Метапізнавальні навички включають:

- постановку запитань: формулювання гіпотез, визначення цілей і параметрів завдання, зв'язок конкретного завдання з попередньою роботою;
- планування: вибір тематики, поділ завдання чи проблеми на компоненти, визначення необхідних фізичних або розумових дій;
- прогнозування наслідків тієї чи іншої дії чи події;
- постійний контроль за своєю поточною діяльністю [4, с. 152].

Активізації розвитку педагогічного мислення сприяли апробовані в спецкурсі “Аксіологія педагогічної інноватики” елементи ціннісно орієнтованої технології навчання – створення ситуацій орієнтації, в яких формуються і розвиваються механізми пошуку, оцінювання, вибору, проєкції. Кожна тема спецкурсу закінчувалась самостійною творчою роботою, яка передбачала індивідуальний (бібліографічний, інформаційний, діагностичний, науково-дослідний) пошук матеріалів для виконання завдань. Обговорення, дискусії, діалог, полілог вимагали “прояснення ставлення” шляхом

оцінювання факту, явища, програми моделі, технології з позицій різних підходів або нової парадигми. Проективність завдань спецкурсу вимагала прямого чи побічного перенесення загальних положень педагогіки в площину діяльності “вчителя-предметника”. Ціннісний механізм проєкції послідовно включає в себе попередні (пошук, оцінювання, вибір) і приводить до проєктивного алгоритму діяльності – створення власного інноваційного проєкту, людей, програми, що і є власне необхідною лінією розвитку педагога, його конструктивних здібностей. Найбільш яскраво ланцюжок механізмів орієнтації реалізувався у другій частині спецкурсу – інноватиці: в темах, присвячених альтернативним моделям шкіл у порівняльній педагогіці, в розділі, де розкривались інноваційні процеси Мелітопольщини, методика роботи вчителів, у яких студенти проходили стажування в інноваційних школах міста.

Висновки. Поєднання особистого досвіду діяльності та нових знань, що актуалізують традиційні цінності й цінності освіти в спецкурсі, привело до усвідомлення, осмислення як педагогічних реалій, своєї діяльності на фоні діяльності високопрофесійних, компетентних учителів, так і перспектив самоплекання, тобто накопичення в студентські роки аксіологічного потенціалу, забезпечуючи педагогічний образ майбутнього, котрий, збагачуючись у процесі практики, розкривається, поєднуючись з розкриттям педагогічних здібностей особистості: комунікативних, конструктивних, креативних, організаторських, прогностичних. Таким чином, система цінностей – це безцінна скарбниця людських знань, переконань, необхідна умова людської діяльності. Людство єдине в прагненні життєвої стабільності, миру, збереженні всього, створеного людським розумом. Аксіологічний потенціал стане актуальним успіхом у майбутній педагогічній діяльності студента-вчителя.

Список використаної літератури

1. Бойко В.О. Категорії та рівні сформованості гуманістичних цінностей у старшокласників / В.О. Бойко // Генезис гуманістичних цінностей старшокласників в умовах сучасної української школи. – Мелітополь : МДПІ, 2007. – С. 84–91.
2. Болотін Ю.П. Тенденції та закономірності становлення загально педагогічних дисциплін в Україні / Ю.П. Болотін, М.М. Окса. – Мелітополь : МДПІ, 1997. – 202 с.
3. Окса М.М. Сучасна педагогічна антропологія: визначення предмета, методи та їхня характеристика / М.М. Окса // Педагогічні науки та освіта : зб. наук. праць Запорізького ОШПО. – Запоріжжя : “ЛПРС” ЛТД, 2008. – Вип. 2. – С. 148–159.
4. Карпенчук С.Г. До вершин досконалості : наук.-метод. посіб. з проблем виховання / С.Г. Карпенчук. – Рівне : Волинські обереги, 2009. – 260 с.
5. Таланчук Н.М. Введение в неопедагогику : пособие для педагогов новаторов / Н.М. Таланчук. – М. : Ассоциация “ПО”, 1991. – 183 с.

Антоновский О.В. Педагогические знания студентов – основа развития ценностных ориентаций в процессе прохождения педагогической практики

В статье представлен аналитический материал, который раскрывает обновление педагогического образования студентов в связи с переходом на новую модель и новый учебный план, что стратегически обуславливает целенаправленное повышение наукоемкости в преподавании педагогических дисциплин, введение новых базовых кур-

сов и спецкурсов, расширение диапазона теоретико-экспериментальной деятельности, а также на новую концепцию организации педагогической практики студентов.

Ключевые слова: ценностные ориентации, педагогическая практика, педагогическая генеалогия, функции знаний, аксиологические знания, метапознавательные навыки.

Antonovsky O. Teaching the students' knowledge – the basis of value orientations in the process of passing the pedagogical practice

The article presents an analytical material, which reveals the updated teacher education students in the transition to a new model and new curriculum, which makes strategically targeted increase naukoymnosti in teaching educational courses, introduction of new core courses and special courses, the range of theoretical and experimental activities and higher transition to a new concept of teaching practice students.

Key words: values, teaching practice, teaching genealogy, the function of knowledge, axiological knowledge, meta-cognitive skills.